

FrØ-bladet

Fridtjof Øvrebø – FrØ
Årgang 12 – nr. 3 – 2013 – lagsorgan

2013 / 2014:

- 4. des FØRJULSMØTE kl 19.00

- Åpent lagskontor:

8. januar, 29. januar, 12. februar, 12. mars, 9. april

- Styremøter: 29. januar, 12. mars, 7. mai

- Årsmøte 26. februar kl. 19.00

- Medlemsmøte 26. mars.

- Tur 14. mai.

Tema på julemøtet blir Juleminner. Møtet er på [biblioteket på Norheim](#). Forbi Kulturhuset og Nordhallen, parkering og inngang på nordsiden av bygningen, der Norheim skole er i 2. etasje

Tettstedsutviklingen i Karmsund-kommunene

Skudenes, Avaldsnes og Torvastad var de tre kommunene som formannskapsloven av 1837 avfødte på begge sider av Karmsundet. Prestegjeldsgrenser og skibreide-grenser ble brukt i grenseoppgangen og Torvastad og Avaldsnes grenset i nord til Bjørgvin amt, nå Sveio i Hordaland. I øst var Aksdal inn mot Grinde, samt Gismarvik i Avaldsne. Boken var del av Skudenes kommune. Og til havs var Utsira, Røvær og Feøy i Torvastad kommune.

Da storkommunen Karmøy 128 år senere ble dannet, var det 7 kommuner på selve Karmøy som i 1965 ble slått sammen. Av tettsteder var det Skudeneshavn og Kopervik som var egne kommuner. I landkommunen Åkra var Åkrehamn et tettsted. I landkommunen Torvastad var tettstedsutviklingen på Norheim og Moksheim allerede en realitet. Kommunen begynte i starten av 60-tallet en omfattende tilrettelegging av boligtomter på

de to gardene sør mot Vormedalsbekken i Avaldsnes. Haugesund som det første tettstedet i Torvastad vokste stadig sørover.

Tettstedet Åkrehamn / Veavågen har over 10000 innbyggere. Skudenes har over 3000. Kopervik har over 8000.

Skudeneshavn og Kopervik var de eneste bymessige tettstedene langs Karmsundet da formannskapsloven av 1837 utvidet det lokale selvstyret i Norge, Grunnloven forpliktet. Men helt nord i sundet begynte et strandsted i Torvastad å vokse. I Haugesundet ved Hasseløy lå fødestedet til en ny by. Det var naturen som la premissene da Stortinget avgjorde valget mellom Kopervik og Haugesund. Silda hadde nemlig år for år flyttet nordover, fra å ha gytt ved Skudenes til å etablere seg nord for Karmøy.

De opprinnelige kommunegrensene viste seg å være uhensiktsmessige og sto tidlig for fall og

endring. En stor folkevekst i andre halvdel av 1800-tallet og liberalisering innen handel og næring, samt den politiske utvikling førte i tur og orden til:

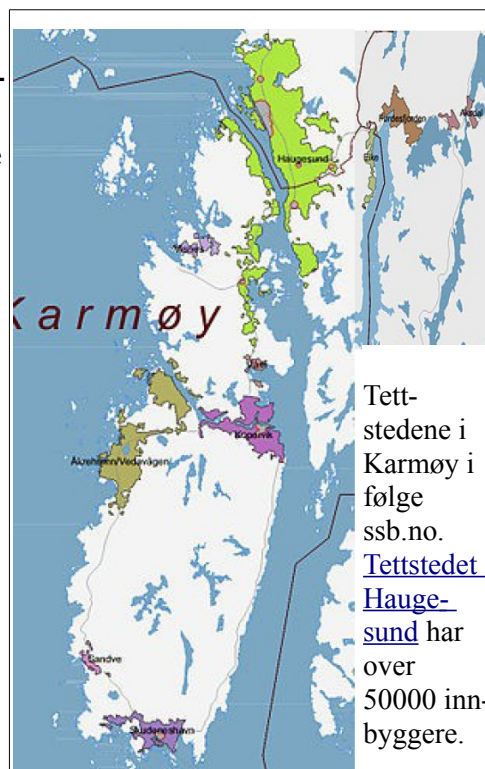
1850 **Bokn;**
1858 **Skudenes-**
havn ladested;
1891 **Åkra; alle**
- ut av Skudenes herad.

1866 **Koper-**
vik ladested;
1909 **Stanga-**
land; 1965
vestre deler av
Tysvær; alle -
ut av Avalds-
nes.

1854/1855
Haugesund/
ladested; 1881
Skåre; 1924
Utsira; 1965
Vibrandsøy;
alle - ut av
Torvastad.

Uskilt fra de 3 Karmsund-kommunene var det altså 7 som i 1965 ble til Karmøy kommune. Avaldsnes ble kraftig beskåret i øst, da Tysvær

samtidig ble en ny kommune. I 1910 og 1958 ekspanderte Haugesund på bekostning av Skåre og eneste endringen der i 1965 gjaldt Vibrandsøy nord i Karmsundet. Vis-

Tettstedene i Karmøy i følge ssb.no. [Tettstedet Haugesund](#) har over 50000 innbyggere.

To kartutsnitt lagt oppå hverandre viser tettstedene i 3 kommuner, slik Statistisk sentralbyrå regnet dem i 2005. (hentet fra [Wikipedia](#))

nes i Avaldsnes var stor by en periode de tiårene etter starten i 1865.

forts. s. 2

Skråblikk

Kommunefremtid

Karmsundkommunene var 3 i starten. 175 år har gått og i løpet av tiden har i alt 13 små og store kommuner hatt sine navn på samme kartetutsnittet. De har kommet og gått.

Befolkningsveksten har vært formidabel. Den tekniske utviklingen har vært over all fatteevne. Næringsgrunnlaget har skiftet flere ganger. I to perioder var folket i Karmsundkommunen selvforsynte med fisk, dvs. sild. Selvforsynings-

graden har falt kraftig også hva gjelder jordbruket. Industriproduksjon og handel, eksport og import har vært i en rivende utvikling.

Turismen er kanskje det nye de siste årene.

Et gigantisk vikingland er på tegnebrettet.

Nordvegen, den gamle leden gjennom det smale sundet, er kommet på kartet.

Norvegen kommune skimtes der fremme i tiden.

RØ

Bokmålsordboka:

nor

(eg 'noe snevert, trangt', beslektet med narv og engelsk narrow) trangt sund el. trang vik

Nynorskordboka:

nor

(eigenleg 'noko trongt', samanheng med narv og engelsk narrow 'trong') smalt sund; trong vik

Fra en av de [nyeste artiklene](#):

Den første utbyggingen av elektrisitet i Avaldsnes og bygdene omkring fins omtalt i noen få publiserte artikler #910_6_402. Denne artikkelen gir mer detaljerte beskrivelser.

Det ble en krevende prosess å finne organisatoriske, tekniske og økonomiske løsninger for bygdefolket i 1920-årene.

”Avaldsnes Elektrisitetsverk” har vært brukt som navn for det organet som ledet utbyggingen. Det er nå funnet et papir stemplet ”Avaldsnes Komm Electricitetsanlegg”.

En viktig kilde til artikkelen har vært møteprotokoller fra 1919 til 1932 med i alt 55 møter.

Tettstedsutviklingen

forts.

På det meste var 750 personer i arbeid i gruvene og 3000 mennesker bodde i gruvebyen, hvor verket drev et helt samfunn med skole, bibliotek, sykehus og ordenspoliti. Haugesund var ikke stort flere på sine 2 km².

Rutebåtene på Karmsundet gikk i travel skytteltrafikk i en årrekke. Anløpsstedene for lokalrutebåten Røgvær var indre kai i Haugesund, Gunnarshaug, Salhus, Dalen i Bøvågen og til mange steder i Avaldsnes: Høievarde, Varaneset, Røysund og [inn i Førresfjorden](#) til en rekke flere steder. Det gikk også båt mellom Haugesund, Vibrandsøy og Vikje. Selv etter at Karmsund bru ble åpnet i

rutebåttrafikk langs sundet i tettstedet rundt Haugesund kommune.

Innbyggertall i 2008 – [siterer snl.no](#):

Skudeneshavn – 3210

Åkrehamn/Vea – 9756

Kopervik – 6720

Haugesund omfatter foruten den bymessige bebyggelsen innen kommunens grenser, også tettbebyggelsen på

begge sider av

Karmsundet i Karmøy

kommune; på

fastlandet* henger

denne sammen med

bebyggelsen i

Haugesund – 42112

*Fastlandssida er mot-

[satsen](#) til Karmøysida. Se side 4 om bygdelagstilhørighet på 1950-tallet i Avaldsnes herad.

[Haugesunds Avis 9. og 11. juli 1908](#)

Skriften har til dels vært vanskelig å tolke, så feil avskrift kan forekomme. Historien begynner med et lite utdrag av den omfangsrrike møtevirksomheten som ”nemnda” hadde.

Den 29. desember 1919 hadde Avaldsnes herredstyre møte og drøftet spørsmålet om å bygge elektrisitetsverk for bygda. Det ble valgt ei nemnd med Peder Skeie, H.O. Øfstegaard, Johannes Kolnes, Martin Vaage og Aadne Utvik.

Nemnda hadde sitt første møte allerede to dager etterpå, på meieriet i Haugesund...

#910_6_401

An emigrant's story

An emigrant's story told by the 4th generation, Lorentz Storesund, of Torvastad, on Karmøy, was born in Iowa, USA in 1897. The same year when he was three months old he went with his parents to Norway where he spent the rest of his life.

His mother was born in America, of Norwegian parents and Lorentz Storesund has written down what she told about her grandparents who emigrated from Voss in the 1830s. This is Martha S. Storesund's description as written down by Lorentz.

My grandparents, Lars Johnsen Møen and his wife Kari went by horse from Voss to Bergen. back then when there was no road. In Bergen they boarded a sloop along with 20 other people. which sailed to America. The provisions consisted of barrels of sour milk, dried meat and flatbread (sea-biscuits).

During the voyage they encountered a hurricane which tore off the rigging, but they made it to Quebec and the rest of the way by ferry to Lake Erie. In Madison they bought oxen, oxen being cheaper than horses. They bought covered wag-

ons and a stove to cook on. They took land in Wisconsin but it was boggy and unhealthy. Many contracted cholera and died, among them my grandmother.

From there they went to Iowa where they found a new homestead. My grandfather bought 160 acres of land for 14 dollars. The first thing they had to do was dig themselves a root cellar to live in while they cut down logs to build a house.

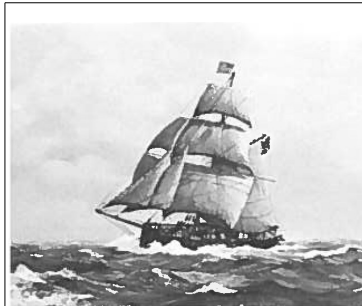
Grandfather's house is still standing and my grandson Mathias has been to America and seen his grandmother's childhood home.

When I was 7 years old I can remember that we were in the tent of some friendly Indians.

There was a fire in the middle and so much smoke that our eyes began to smart. The Indians then made signs that we should sit down on the earth floor. They cooked

birds and rats that they had caught in traps. They took the skins off the rats because they could be sold.

Once grandfather lost two pigs which he had to bury. It wasn't long before the Indians came along and dug them up again. I remember too that there was an Indian who wanted to steal a pig but grandfather ran after him with a hayrake. Another time, when the Indians were on the rampage the wife and her three children on the

This is how the American painter Robert K. Moak thought the "Restoration" must have looked under full sail on the Atlantic. The painting was donated to King Olav by descendants of The Sloopers".

neighboring farm hid themselves in the cornfield while the Indians razed their home. They took a little girl from another farm away with them. We always had a rifle standing just inside the outer door in case the Indians should

come. Everything in the house was home made, tables, chairs; beds were made of round logs with posts and

tied with rope. They made wooden buckets for milking and wooden churns to keep the milk in. Grandfather Lars Møen traveled 300 English miles to Algona the nearest town to buy doors and windows for the house. When we were waiting for him to come home and it was dark outside, we put a paraffin lamp in the window to guide him between farms out on the prairie. Tallow candles were made in the autumn, using fat from the cows.

Often there were tornadoes and we had to shelter in the cellar. Haystacks and cornstacks were whirled up in the air and we were afraid that the house would be sucked up.

Lars and Kari Johnsen's son, Lars, was the father of Martha who was married to Storesund. Her mother was also called Kari, so there were two generations of Lars and Kari. Martha married Mathias Storesund who was born in Norway and with him she also emigrated to the land her grandparents had left behind.

Fra *Norsemen follow the trail* eller *De som dro ut*, emigrasjonsbok redigert av Lars Chr Sande

Etterlysning:

Jeg er interessert i å få hjelp fra dere som leser FrØ-bladet i jakten på bilder og opplysninger fra Bø teglverk. Jeg er også interessert i minnestoff der dere husker [episoder eller folk](#) som jobbet der. Ta gjerne kontakt på telefon **411 29 896** eller på mail: evyjohanne.vikingstad@karmoykskolen.no

Vennlig hilsen Evy Vikingstad

Skriftlige kilder som Evy jobber med:

- Forhandlingsprotokollen for Bø teglverk
- Frode Fyllingsnes - artikkel om Bø teglverk i Haugalendingen 2011-2012
- Haugesunds Avis, 17/2-1982, 13/2-1982, 14/7-1956
- Stavanger Aftenblad, 7/9-1945, 10/5-1936

Tur & Møte:

- 4. des FØRJULSMØTE kl. 19.00 på folkebiblioteket på Norheim.
Tema: Drøs om jul i gamle dager.
Servering: Verdens beste risgraut med bl.a. saltkvess og flatbrød til.
- **Turer/møter 2014:**
- Åpent lagskontor: 8. og 29. januar, 12. februar, 12. mars, 9. april
- Styremøter: 29. januar, 12. mars, 7. mai
- Årsmøte 26. februar kl. 19.00 Sted: satser på Håland skole.
- Medlemsmøte 26. mars.
- Tur 14. mai. Vi satser på tur til jernaldergården på Tuastad.

Følg med på nettsiden vår under
Agenda og Tur og møte. Eller på
åpen facebook-side

FrØ: signaturen til lokallhistoriker Fridtjof Øvrebø, 1871–1927.

N-KH-kontingenten er kr 180,-

Husk å betale regningen **innen årsmøtet i februar**

www.rogaland-historie.no kontaktes på:
histori@online.no – 51 89 56 36

til konto 3290 52 44581

Da er du også RHÆ-medlem og får 4 # av Sydvesten

Ny PC og harddisk innkjøpt. Skanning av bilder starter på nyåret. Starter med skolebilder fra de snart historiske Hauge og Håland skoler på Torvastad, Karmøysiden.

Styret for 2013: Leder Evy Vikingstad, kasserer Rolf-Arne Osnes, sekretær John Karsten Vedø, styremedlemmer Inger M. Einarsen, Lillian de Rezende, Einar Blikra – *Varamedlemmer* Jostein Hagen, Kjell Ole Pedersen, Roald Østensjø

Nettversjonen av FrØ-bladet, A4, kan oppdateres for skrivefeil, meld inn korrektur.

Har [klikkbare lenker](#) – **BILDENE TÅLER** normalt å **FORSTØRRES** –

Bidra du også til stoffutvalget!!

Førsteblad NORSK ETNOLOGISK GRANSKING

Emnenr. 29

Emne: Julenissen

Oppskr. av: Peder Skeie

- 64 år)

(adresse): Avaldsnes

Fylke: Rogaland

Herad: Avaldsnes

Bygdelag: Karmøysida

Gard: Meland

G.nr. 35 Br.nr. 1

A. Merk av om oppskrifta er etter eiga røynsle. Ja.

B. Eller om den er etter andre heimelsmenn:...

SVAR

1. Då eg var barn var det ikkje så mykje tale om julenissen. Ein hadde jo lese om nissen, så ein visste kva det var, men å oppleva nissen med jul var mindre kjent. Serleg gjennom julekort vart dei ymse nissearter etter kvart kjende og i mi ungdomstid fekk ein av og til sjå nissen «levande» fyrst på einskilde festar og seinare i sume av heimane, serleg der dei liksom låg eit strek høgare enn andre.

2. Eg trur det helst vert praktisert slik at julenissen kjem med alle dei gåvor som skal delast ut. Kva sort gåvor dette er vil jo vera nokså ymse i dei ymse heimar. Eg har ikkje set at nissen har fått noko serleg «for strevet» eller fått noko i det heile.

3. Så vidt eg har forstått vert det «som nisse» bruka den som høver best til det utan å ta omsyn tll storleiken av menneskjet. Det gjeld helst å få ein som er god å ordleida seg. Ofte kan han så vera utstappa med serleg stor mage eller stor kryl på ryggen o.l.

4. Utstyret vert bruka etter som tilhøvet er. Kvitt sjeugg, pinnhua, ullvetter og sekk på ryggen er obligatorisk. Elles stasar han seg ut med det som kan vera for hand. Knebukser er rekna for eit stort +.

5. Maske vert vanlegvis kjøp - men så vert det gjerne gøymt frå år til år. Me det andre får det vera som det kann i kvart tilfelle.

6. Av og til er kan-henda ein utkledd som nisse. Elles er dei aldri så nøye på utstyret når dei går julebuk. Det gjeld helst berra om å verta så stygg som mogeleg.

7. Eg har aldri set at det deler ut. Dei vil svert gjerne få.

8. Truleg er det tradisjonen frå den gamle nissen som er opphavet til den nye. Elles trur eg ikkje det er så stor samanheng mellom dei.

9. Eg kjenner inga døme på sovore.

Avaldsnes 28/11 1952

Skjemaet er signert med *Peder Skeie* og stempla **7350**

61 år gammelt julestoff, skannet fra historielagets arkiv og renskrevet. Noen skrivefeil, som i punkt 7, er beholdt. Spørsmål som er knyttet til svarene har vi ikke.

Peder Skeie ble født for 125 år siden og mye står å lese [på nettsidene våre](#) om og med han.